

Ταξική συνείδηση και πολιτική στρατηγική*

Θα ήθελα να ξεκινήσω απ' την αναντίρρηση προφανή θέση ότι η ιστορική εποχή που ζούμε σήμερα είναι δρομολογημένη στην κρίση. Αυτό στην πραγματικότητα είναι μια υποτίμηση. Πρόκειται για μια χωρίς προηγούμενο κρίση για την οποία θα πω περισσότερα αργότερα. Πριν προχωρήσω στο κύριο μέρος όσων θέλω να πω, επιθυμώ να σας δείξω το τελευταίο τεύχος του *Economist*. Έχει τίτλο «Γιατί NATO;» και μας καλεί να γίνουμε παθιασμένοι υποστηρικτές του NATO —αν και δεν μπορεί να κρύψει το γεγονός ότι δεν υπάρχει σοβαρός λόγος να έχουμε NATO. Το ενδιαφέρον είναι με ποιο τρόπο το κύριο άρθρο του τεύχους επιχειρεί να συγκεφαλαιώσει τη σημερινή κατάσταση, ρωτώντας:

«Τι συνέβη με το όνειρο μιας Ευρώπης ολοκληρωμένης και ελεύθερης;

»Αντί να υλοποιήσουν την ελπίδα για νέα συνύπαρξη, το τέλος του ψυχρού πολέμου και η κατάρρευση του κομμουνισμού μετατρέπουν ταχύρρυθμα την Ευρώπη στην πιο ασταθή ήπειρο του κόσμου.

»Η Ρωσία έχει αναδυθεί από τα ερείπια της Σοβιετικής Ενώσης, διατηρώντας το μεγαλύτερο στρατό στην Ευρώπη, και τώρα βρίσκεται σε διάσταση με τους νέους γείτονές της. Από την Τσεχία και τη Σλοβακία ως την Τσετσενία και την Ινγκουσετία, διαμορφώνονται νέα αποσχιζόμενα κράτη. Από τη Βοσνία και την Ερζεγοβίνη ως το Ναγκόρνο Καραμπάχ, οι άνθρωποι κάνουν ο ένας στον άλλο εκείνα τα βάρβαρα πράγματα που οι Ευρωπαίοι πίστευαν ότι συνέβαιναν μόνο σε άλλες, λιγότερο πολιτισμένες, ηπείρους.

»Η κληρονομιά του εθνικού μίσους στην Ευρώπη έχει ήδη προκαλέσει δύο παγκόσμιους πολέμους αυτό τον αιώνα, και τώρα στο χώρο φαίνεται να φυσάει ξανά χωριστικός άνεμος. Ό,τι έχει συμβεί στην Αφρική, Ασία και Μέση Ανατολή δεν αναμενόταν να συμβεί: το τέλος του ανταγωνισμού Ανατολής-Δύσης βοήθησε να τελειώσουμε, όχι ν' αρχίσουμε πολέμους».

Το όλο πράγμα είναι παράλογο στην παρουσίασή του, γιατί η αιτία των παγκόσμιων πολέμων δεν ήταν το «εθνικό μίσος». Ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος ήταν μια ευρύτερη σύγκρουση των ιμπεριαλιστικών κρατών και δεν ήταν καθόλου για την Ευρώπη. Ολόκληρος ο κόσμος έπρεπε να επαναδιανεμηθεί προς το συμφέρον της ανερχόμενης και ισχυρότερης ευρωπαϊκής χώρας της εποχής, της Γερμανίας.

Ο István Mészáros είναι ομότιμος καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Sussex. Η Συντακτική Επιτροπή της *Ουτοπίας* τον ευχαριστεί για την παραχώρηση του άρθρου του.

* Το άρθρο πρωτοδημοσιεύτηκε στο περιοδικό *The International*, τ. 10, Δεκέμβρης 1992. Είναι η ομιλία του I. Mészáros στο Συμπόσιο «Μαφισμός, Ταξική Συνείδηση και Επαναστατική Ηγεσία», που οργανώθηκε από τη Διεθνή Εργατών τον Απρίλη του 1992.

Ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος, επίσης, είχε μικρή, αν όχι καμία, σχέση με τους εθνικούς ανταγωνισμούς μεταξύ των ευρωπαϊκών εθνών. Ήταν μια εκτεταμένη πυρκαγιά που αγκάλιασε όλο τον κόσμο. Όσον αφορά την πρόταση ότι το «τέλος του ανταγωνισμού Ανατολής-Δύσης» βοήθησε να τελειώσουμε πολέμους, όχι να τους αρχίσουμε: εάν δεν με απατά η μνήμη μου, το τέλος του ανταγωνισμού Ανατολής-Δύσης ξεκίνησε τον πόλεμο του Κόλπου.

Το λεγόμενο τέλος της αντιπαράθεσης Ανατολής-Δύσης υπήρξε μια μεγάλη ενθάρρυνση για τις Ηνωμένες Πολιτείες για την άμεση στρατιωτική επέμβασή τους στον Κόλπο, όπως και στον Παναμά λίγο νωρίτερα.

Το ενδιαφέρον σ' αυτό το άρθρο είναι ότι οι εκδότες γράφουν για όλες αυτές τις ευχάριστες εικόνες σχετικά με το τι επρόκειτο να συμβεί στην Ευρώπη και στον κόσμο, σαν ένα «όνειρο που βγήκε ξινό».

Θυμάμαι τι έγραφαν οι εκδότες δύομισι χρόνια πριν, όταν ήταν οι διακινητές του ονείρου. Τώρα οι ίδιοι, χωρίς καμιά κριτική αναφορά στα όνειρα που εμπορεύονταν τότε, αναποδογυρίζουν τα πάντα και αναγκάζονται να παραδεχτούν ότι η κρίση δεν έχει εξαφανιστεί.

* * *

Θέλω να ασχοληθώ με το ζήτημα της φύσης της κρίσης, επειδή έχετε ακούσει πολλά για το τέλος της ιστορίας, που έχουν δημοσιευτεί στο πρόσφατο παρελθόν.

Υπετίθετο ότι υπήρξε το «τέλος της ιστορίας» με την έννοια ότι ο φιλελεύθερος καπιταλισμός θριάμβευσε και ότι στο εξής θα κινούμαστε και θα ζούμε ευτυχισμένα, για πάντα στο φιλελεύθερο καπιταλιστικό millenium. Λοιπόν, τα πράγματα δεν συνέβησαν καθόλου μ' αυτό τον τρόπο, ούτε καν σύμφωνα με τον *Economist*. Στην πραγματικότητα, η κατάσταση είναι τώρα πολύ πιο σοβαρή από ποτέ.

Είμαι πεπεισμένος ότι ζούμε στην εποχή της δομικής κρίσης του καπιταλισμού. Ταυτόχρονα η κρίση αυτή έχει πολύ σοβαρές συνέπειες και αντικτύπους για ένα σοσιαλιστικό κίνημα που παίρνει σοβαρά τον εαυτό του και τα ριζοσπαστικά σοσιαλιστικά διαπιστευτήριά του.

Μ' αυτή την έννοια είμαστε σήμερα μάρτυρες της αναγκαιότητας και της ιστορικής επικαιρότητας για σοσιαλιστική επίθεση. Δεν θέλω να το διατυπώσω αυτό λιγότερο έντονα.

Αλλά η αναγκαιότητα και η ιστορική επικαιρότητα της σοσιαλιστικής επίθεσης, με κανέναν τρόπο δεν σημαίνει συνηγορία υπέρ κάποιας εύκολης, αφελούς αισιόδοξης, άμεσης, ταραχώδους προοπτικής. Μακριά απ' αυτό.

Επειδή κατά πρώτο, η ιστορική επικαιρότητα της διαδικασίας μετασχηματισμού που προέρχεται απ' τους πολύπλευρους, άνισους, αλληλοσυγκρουόμενους προσδιορισμούς μιας αντικειμενικής ιστορικής τάσης αναφέρεται στην ιστορική φάση στην ολότητά της, με όλες τις περιπλοκές και τις δυνητικές υποτροπές της, και όχι σε κάποιο αφνίδιο γεγονός που παράγει μια μη προβληματική, γραμμική εξέλιξη.

Αξίζει εδώ να θυμηθούμε τα λόγια του Λένιν: «Θα μπορούσαμε να ισχυρισθούμε και με απόλυτο δίκαιο, ότι ο καπιταλισμός είναι ιστορικά άχρηστος εδώ και πολλές δεκαετίες, αλλά αυτό καθόλου δεν απομακρύνει την ανάγκη για ένα μακρό, επίμονο αγώνα στη βάση του καπιταλισμού.

»Ο κοινοβουλευτισμός είναι ιστορικά άχρηστος από τη σκοπιά της παγκόσμιας ιστο-

ρίας· δηλαδή, η εποχή του αστικού κοινοβουλευτισμού είναι ξεπερασμένη, και η εποχή της δικτατορίας του προλεταριάτου έχει αρχίσει. Αυτό είναι αδιαφιλονίκητο».

Αλλά η παγκόσμια ιστορία μετριέται με δεκαετίες, έλεγε ο Λένιν. Θα μπορούσατε να προσθέσετε, και με αιώνες.

Μ' αυτή την έννοια, εν τούτοις, ιστορική επικαιρότητα σημαίνει ακριβώς αυτό που λέει: την εμφάνιση και την εκδιπλούμενη επικαιροποίηση μιας τάσης σ' όλη την ιστορική της συνθετότητα, που αγκαλιάζει μια ολόκληρη ιστορική εποχή και περίοδο, και οριοθετεί τις στρατηγικές της παραμέτρους, για το καλύτερο ή το χειρότερο, ανάλογα με το ποια θα μπορούσε να είναι η περίπτωση στις μεταβαλλόμενες συνθήκες, και τελικά επιβεβαιώνει τη θεμελιώδη τάση της εξεταζόμενης εποχής, αν και με όλες τις διακυμάνσεις, την άνιση ανάπτυξη κι ακόμη τις παλινδρομήσεις.

Επιπλέον δε, μπορεί να τονιστεί αρκετά ότι στα πλαίσια της εμφάνισης της δομικής κρίσης του κεφαλαίου, μπορούμε να μιλήσουμε μόνο για την ιστορική επικαιρότητα της σοσιαλιστικής επίθεσης επίσης με την έννοια ότι απαιτούνται μεγαλύτερες θεσμικές και οργανωτικές αλλαγές, ώστε να καρποφορήσει η υπό θεώρηση ιστορική τάση.

Και αυτό, εξαιτίας του αρνητικού γεγονότος, ότι τα υπάρχοντα όργανα και οι θεσμοί του σοσιαλιστικού αγώνα έχουν συσταθεί σε μια ποιοτικά διαφορετική ιστορική συγκυρία, αυτοπροσδιοριζόμενα, πρώτο, σε αντίθεση με τον καπιταλισμό και όχι με το κεφάλαιο σαν τέτοιο, και δεύτερο, σ' ένα θεμελιακά αμυντικό δρόμο, σε συνάρτηση με την ουσιαστικά αρνητική αρχική δυναμική και λειτουργία τους.

Έτσι, η ιστορική επικαιρότητα της σοσιαλιστικής επίθεσης, εν όψει της νέας δομικής κρίσης, επιβεβαιώνεται στην αυξανόμενη δυσκολία και στην οριακή αδυναμία απόσπασης αμυντικών κερδών στο μοντέλο του παρελθόντος, μέσω των υπαρχόντων αμυντικών θεσμών.

Αντίστοιχα, σημαίνει το τέλος της πρώιμης συναινετικής πολιτικής, φέρνοντας μαζί μ' αυτό την αξιοσημείωτα πιο επιθετική στάση των κυρίαρχων δυνάμεων του κεφαλαίου απέναντι στην εργασία.

Αν σκεφθεί κανείς τα τελευταία δέκα, δεκαπέντε χρόνια και δει τι επιτυχίες κατόρθωσε να αποσπάσει το εργατικό κίνημα από το κεφάλαιο, αυτό το γεγονός θα κάνει να δούμε την πραγματικότητα σε μια ευρύτερη προοπτική.

* * *

Δεύτερο, υπάρχει αντικειμενική επιταγή για ριζοσπαστικό μετασχηματισμό των υπαρχόντων θεσμών σοσιαλιστικής πάλης, ώστε να μπορέσουν ν' ανταποκριθούν στη νέα ιστορική πρόκληση για μια οργανωτική βάση, που θα αποδεικνύεται επαρκής στην αυξανόμενη ανάγκη για επιθετική στρατηγική.

Το στοίχημα λοιπόν είναι η συγκρότηση ενός οργανωτικού πλαισίου ικανού όχι μόνο να αρνηθεί την κυρίαρχη τάξη, αλλά ταυτόχρονα να επιτελέσει και τις ζωτικές θετικές λειτουργίες ελέγχου στη νέα μορφή αυτενέργειας και αυτοδιεύθυνσης, για να σπάσουν οι σοσιαλιστικές δυνάμεις το φαύλο κύκλο του κοινωνικού ελέγχου του κεφαλαίου και τη δική τους αρνητική αμυντική εξάρτηση απ' αυτόν.

Το ιστορικά νέο στη νέα κατάσταση εκδηλώνεται στον ποιοτικό επανακαθορισμό των συνθηκών επιτυχίας ακόμη και των πιο περιορισμένων κοινωνικο-οικονομικών στόχων.

Στο παρελθόν, όχι μόνο ήταν δυνατό ν' αποσπάσουν σημαντικά επιμέρους κέρδη από το κεφάλαιο μέσω των υπαρχόντων αμυντικών θεσμών —τόσα, ώστε οι εργαζόμενες τάξεις των κυρίαρχων καπιταλιστικών χωρών σήμερα να έχουν ασύγκριτα περισσότερα να χάσουν από τις αλυσίδες τους— αλλά αυτά τα κέρδη ήταν αναγκαίο και θετικό συστατικό του εσωτερικού δυναμικού της αυτοανάπτυξης του κεφαλαίου. Αυτό σημαίνει ότι το κεφάλαιο ποτέ δεν θα υποχρεωνόταν να πληρώσει ούτε μια πένα γι' αυτά τα κέρδη, όπως πρέπει να κάνει σήμερα.

Σε οξεία αντίθεση, στις νέες συνθήκες της δομικής κρίσης του κεφαλαίου, ακόμη και η απλή διατήρηση του απαιτούμενου επιπέδου ζωής, για να μην αναφέρουμε την απόκτηση σημαντικών πρόσθετων κερδών, απαιτεί ευρύτερη αλλαγή στρατηγικής, σε συμφωνία με την ιστορική επικαιρότητα της σοσιαλιστικής επίθεσης.

Η κλιμακούμενη νομοθετική επίθεση του κεφαλαίου κατά του εργατικού κινήματος υπογραμμίζει την αναγκαιότητα μιας τέτοιας αλλαγής στο στρατηγικό προσανατολισμό του αντιπάλου του κεφαλαίου. Δεν είναι διόλου τυχαίο, απ' αυτή την άποψη, ότι η τελευταία δεκαετία έχει επιφέρει μια ολόκληρη σειρά από άγρια αντεργατικά μέτρα στη νομοθετική διαδικασία της Βρετανίας, και όχι μόνο σ' αυτή.

Η ιστορική επικαιρότητα της σοσιαλιστικής επίθεσης κατά πρώτο συμποσούται στο άβολο αρνητικό γεγονός ότι εξαιτίας του διαφορετικού συσχετισμού των δυνάμεων και των συνθηκών, ορισμένες παλιότερες μορφές δράσης, η πολιτική της συναίνεσης, η στρατηγική της πλήρους απασχόλησης, η επέκταση του κράτους πρόνοιας και πολλά άλλα, έχουν αντικειμενικά αποκλεισθεί, καθώς απαιτούν μείζονες αναπροσαρμογές στην κοινωνία ως σύνολο.

* * *

Απ' αυτή την αρχική ωμή αρνητικότητα δεν έπεται ότι οι αναπροσαρμογές αυτές θα είναι θετικές και θα κινητοποιήσουν τις σοσιαλιστικές δυνάμεις σε μια συνειδητή προσπάθεια με τέτοιο τρόπο, ώστε να παρουσιάζονται ως η κοινωνική τάξη η κατάλληλη ν' αντικαταστήσει την κοινωνία που βρίσκεται σε κρίση. Μακριά απ' αυτό. Από τη στιγμή που οι απαιτούμενες αλλαγές είναι τόσο δραστικές, η πιθανότητα είναι ότι οι άνθρωποι θ' ακολουθήσουν μάλλον τη γραμμή της ελάχιστης αντίστασης για ένα σημαντικό διάστημα, ακόμη και αν αυτό σημαίνει ότι θα υποστούν σημαντικές ήττες και θα υποβληθούν σε μεγαλύτερες θυσίες, παρά να δεχτούν πρόθυμα το άλμα στο άγνωστο.

Μόνο όταν όλες οι επιλογές της δεσπόζουσας κατάστασης εξαντληθούν, θα μπορεί κανείς να προσδοκά μια αυθόρμητη στροφή προς μια ριζικά διαφορετική λύση. Η πλήρης κατάρρευση της κοινωνικής τάξης στη διάρκεια ενός χαμένου πολέμου και η επακόλουθη επαναστατική αναταραχή, όπως ξέρουμε απ' την ιστορία του παρελθόντος, διευκρινίζει παραστατικά αυτό το σημείο.

Ωστόσο, οι δυσκολίες μιας επαρκούς σοσιαλιστικής απάντησης στην αλλαγμένη ιστορική κατάσταση δεν αλλοιώνουν το χαρακτήρα της ίδιας της κατάστασης, έστω και αν κά-

νουν ανάγλυφη ξανά τη δύναμη σύγκρουση ανάμεσα στη χρονική κλίμακα στο άμεσο και στο ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο γεγονότων και εξελίξεων.

Είναι ο αντικειμενικός χαρακτήρας των νέων ιστορικών συνθηκών που τελικά καθορίζει το ζήτημα, ό,τι καθυστερήσεις και αποκλίσεις και αν ακολουθήσουν στις δεδομένες συνθήκες. Γιατί η αλήθεια είναι ότι υπάρχει ένα όριο πέρα απ' το οποίο οι επιβαλλόμενες ρυθμίσεις και οι τελευταίες επιβεβλημένες θυσίες γίνονται μη ανεκτές, όχι μόνο υποκειμενικά για τα άτομα που τα αφορούν, αλλά και αντικειμενικά, για τη συνεχιζόμενη λειτουργία του ακόμη κυρίαρχου κοινωνικού-οικονομικού πλαισίου.

Μ' αυτή την έννοια, και με καμία άλλη, η ιστορική επικαιρότητα της σοσιαλιστικής επίθεσης, ως συνώνυμη με το τέλος του συστήματος των σχετικών βελτιώσεων μέσω της ταξικής συναινετικής ρύθμισης, είναι υποχρεωμένη να επιβεβαιώνει μακροπρόθεσμα τον εαυτό της στην απαιτούμενη μορφή και στρατηγική οργάνωσή της διαμεσολάβηση, ακόμη και αν δεν υπάρχουν εγγυήσεις εναντίον των περαιτέρω βραχυπρόθεσμων απογοητεύσεων και ηττών.

Γιατί, ακόμη και αν θα ήταν αλήθεια ότι τα ανθρώπινα όντα έχουν μια απεριόριστη ικανότητα να αντέχουν απόλυτα οτιδήποτε τους επιβάλλεται, συμπεριλαμβανομένων και των χειρότερων δυνατών συνθηκών —πράγμα μάλλον αμφίβολο— ακόμα και τότε, η ελαστικότητα του παγκόσμιου συστήματος του κεφαλαίου είναι σήμερα πολύ πιο κάτω απ' αυτό το όριο.

Οι αντικειμενικές δυνατότητες της σοσιαλιστικής επίθεσης είναι εγγενείς στη δομική κρίση του ίδιου του κεφαλαίου.

* * *

Το ζήτημα είναι να υπογραμμίσουμε μια μείζονα αντίθεση —την απουσία επαρκών πολιτικών οργάνων που θα μπορούσαν να μετατρέψουν αυτή τη δυνατότητα σε πραγματικότητα.

Επιπλέον, αυτό που κάνει τα πράγματα χειρότερα απ' αυτή την άποψη, είναι ότι η αυτοσυνείδηση των σχετικών οργανώσεων κυριαρχείται ακόμη από ξεπερασμένες μυθολογίες. Για παράδειγμα: η απεικόνιση του λενινιστικού κόμματος ως του κατ' εξοχήν θεσμού της στρατηγικής επίθεσης.

Δεν υπάρχει αμφιβολία, ότι όλα τα όργανα και οι οργανώσεις του εργατικού κινήματος γεννήθηκαν για να ξεπεράσουν ορισμένα μείζονα εμπόδια στο δρόμο προς τη χειραφέτηση.

Στην αρχή ήταν το προϊόν αυθόρμητων εκρήξεων και σαν τέτοια εκπροσωπούσαν μια στιγμιά επίθεσης.

Αργότερα, ως αποτέλεσμα συνειδητών ενεργειών, εμφανίστηκαν οργανωμένες δομές και σε ιδιαίτερες χώρες και σε μια διεθνή κλίμακα. Αλλά καμιά απ' αυτές δεν μπορούσε στην πραγματικότητα να προχωρήσει πέρα από τον ορίζοντα της μάχης για ειδικούς, περιορισμένους στόχους, ακόμη κι αν ο έσχατος στρατηγικός σκοπός τους ήταν ο ριζικός σοσιαλιστικός μετασχηματισμός του συνόλου της κοινωνίας.

Δεν θα 'πρεπε να ξεχνάμε ότι ο Λένιν με λαμπρό τρόπο και ρεαλιστικά όρισε ως στόχο των Μπολσεβίκων, μεταξύ του Φλεβάρη και του Οκτώβρη του 1917, την εξασφάλιση της ειρήνης, γης και ψωμιού, έτσι ώστε να δημιουργήσει μια βιώσιμη κοινωνική βάση για την επανάσταση.

Αλλά ακόμη και με βασικούς οργανωτικούς όρους, το πρωτοπόρο κόμμα είχε συγκροτηθεί με τρόπο ώστε να υπερασπίζει τον εαυτό του εναντίον των ανηλεών επιθέσεων της κρατικής αστυνομίας κάτω από τις χειρότερες δυνατές συνθήκες παρανομίας και συνωμοτικότητας, απ' όπου ακολούθησε η επιβολή απόλυτης μυστικότητας, μια αυστηρή διοικητική μορφή, ο συγκεντρωτισμός και άλλα.

Αν συγκρίνουμε την αυτοαμυντική κλειστή δομή αυτού του πρωτοπόρου κόμματος με την αρχική ιδέα του Μαρξ για τη διαμόρφωση «κομμουνιστικής συνείδησης σε μαζική κλίμακα», με τις αναγκαίες συνέπειές της σε μια ολοκληρωτικά ανοιχτή οργανωτική δομή, τότε έχουμε κάποιο μέτρο της θεμελιακής διαφοράς μεταξύ μιας αμυντικής και μιας επιθετικής στάσης.

* * *

Μόνο όταν οι αντικειμενικές συνθήκες που ενυπάρχουν σ' έναν τέτοιο σκοπό είναι στη διαδικασία της εκδίπλωσής τους σε καθολική κλίμακα, μπορεί κανείς να θεωρήσει ρεαλιστικά την έμπρακτη άρθρωση των απαιτούμενων οργάνων της σοσιαλιστικής επίθεσης.

Ο Λένιν δεν είχε αυταπάτες απ' αυτή την άποψη, έστω κι αν ορισμένες ερμηνείες τείνουν να ξαναγράψουν τους σκοπούς του στο φως μιας αναδρομικής βουλευσιαρχικής σκέψης.

Ο Λένιν θεμελίωσε τη στρατηγική για τη συντριβή του πιο αδύνατου κρίκου της αλυσίδας στο νόμο της άνισης ανάπτυξης, επιμένοντας ταυτόχρονα ότι: «...οι πολιτικές επαναστάσεις δεν πρέπει υπό οποιοσδήποτε συνθήκες να συσκοτίζουν ή να εξασθενίζουν το σύνθημα μιας σοσιαλιστικής επανάστασης, η οποία πρέπει να θεωρείται όχι σαν μια μοναδική πράξη, αλλά σαν περίοδος θυελλωδών πολιτικών και οικονομικών ταραχών, της πιο έντονης ταξικής πάλης, εμφυλίου πολέμου, επαναστάσεων και αντεπαναστάσεων».

Αυτή την περίοδο ο Λένιν περιέμενε η πολιτική επανάσταση του Οκτώβρη ν' ανοίξει την περίοδο έντονων πολιτικών και οικονομικών συγκρούσεων, ν' αποτυπωθεί σε μια ολοκληρωρή σειρά επαναστάσεων σ' όλο τον κόσμο, έως ότου οι συνθήκες μιας σοσιαλιστικής νίκης να εξασφαλιστούν σταθερά.

Όταν το κύμα των επαναστατικών αναταραχών έσβησε χωρίς σημαντικά θετικά αποτελέσματα οπουδήποτε, ο Λένιν νηφάλια παρατήρησε ότι δεν μπορούσε κανείς να δώσει πίσω την εξουσία στους τσάρους και συνέχισε την προσπάθεια υπεράσπισης εκείνου που μπορούσε να υπερασπιστεί κάτω απ' αυτές τις συνθήκες.

Αρχικά, ο Λένιν έλπιζε να συνδυάσει το πολιτικό δυναμικό του αδύνατου κρίκου με τις οικονομικά ώριμες συνθήκες των προηγμένων καπιταλιστικών χωρών. Ήταν η αποτυχία της παγκόσμιας επανάστασης που βίαια ακρωτηρίασε τη στρατηγική του, επιβάλλοντάς του την αναπηρία και τον εξαναγκασμό μιας απεγνωσμένης άμυνας.

* * *

Ενώ ο Λένιν πάντα διατήρησε την επίγνωση της θεμελιακής διαφοράς μεταξύ της πολιτικής και της κοινωνικής (την ονόμαζε σοσιαλιστική) επανάστασης, ακόμη κι όταν αναπόφευκτα αναγκάστηκε να υπερασπίσει την επιβίωση καθαυτή της πολιτικής επανάστασης, ο

Στάλιν εξάλειψε αυτή τη ζωτική διάκριση, ισχυριζόμενος ότι το πρώτο βήμα στην κατεύθυνση μιας σοσιαλιστικής νίκης εκπροσωπούσε τον ίδιο το σοσιαλισμό, που απλώς έπρεπε ν' ακολουθηθεί από μια πορεία βήμα-βήμα ως το ανώτατο στάδιο του κομμουνισμού σε μια κυκλωμένη χώρα.

Φυσικά, με μια τέτοια απολογητική μετατόπιση στη στρατηγική, η πραγματική διαφορά μεταξύ αμυντικών και επιθετικών δομών και εξελίξεων εξαφανίστηκε επίσης, αφού καθετί έπρεπε να υποταχτεί ωμά στην υπεράσπιση του Σταλινισμού — και να χαιρετιστεί ταυτόχρονα ως η μεγαλύτερη δυνατή νίκη για τη σοσιαλιστική επανάσταση γενικά.

Ενώ ο Λένιν, λόγω της απουσίας της παγκόσμιας επανάστασης, είδε το συνολικό του καθήκον ως «διατηρούμενη επιχείρηση» (χρησιμοποιώ την έκφρασή του) που αναμενόταν να ανακουφιστεί από ευνοϊκές εξελίξεις στον κόσμο στην πορεία των πραγμάτων, ο Στάλιν έκανε την ανάγκη φιλοτιμία, μετουσιώνοντας την κρατούσα πολιτική απάντηση στις αναγκαστικές συνθήκες σε ένα γενικό και εφεξής καταναγκαστικό κοινωνικό ιδεώδες, επιβάλλοντας αυθαίρετα στην όλη κοινωνική και οικονομική διαδικασία τη βουλευσιαρχική πρακτική των παντοδύναμων πολιτικών χειρισμών.

Έτσι, μπορούμε να είμαστε μάρτυρες μιας μεγάλης απόκλισης από τις αρχικές προθέσεις, όχι μόνο με όρους θεμελιακών σκοπών, αλλά επίσης και σε σχέση με τις αντίστοιχες θεσμικές και οργανωτικές μορφές.

* * *

Η συνολική αντίληψη του Μαρξ είχε πάνω απ' όλα για στρατηγικό της αντικείμενο την πλήρη κοινωνική επανάσταση στους όρους της οποίας «οι άνθρωποι πρέπει να μεταβάλλουν από την κορυφή ως τη βάση τους όρους της βιομηχανικής και πολιτικής ύπαρξής τους, και συνεπώς τον όλο τρόπο ζωής».

Αντίστοιχα, οι μορφές και τα όργανα του αγώνα έπρεπε να εναρμονίσουν τον ουσιαστικά θετικό χαρακτήρα της επιχείρησης, στο σύνολό της, αντί να παγιδεύονται στην αρνητική φάση μιας αμυντικής στάσης.

Γι' αυτό ο Μαρξ, απευθυνόμενος σε μια ομάδα εργατών, τους υπενθύμισε ότι δεν θα έπρεπε να είναι ικανοποιημένοι με «την αρνητικότητα της καθυστέρησης της καθοδικής κίνησης, όταν το καθήκον συνίσταται στην αλλαγή της κατεύθυνσής της» — ότι δεν θα έπρεπε να χρησιμοποιούν «καταπραϊντικά όταν το πρόβλημα ήταν πώς να θεραπεύσουν την αρρώστια».

Ο Μαρξ συνέχισε να επιμένει στη γενική θέση ότι δεν ήταν αρκετό να στρατεύονται αρνητικά-αμυντικά στον αναπόφευκτο —αυτή ήταν πάλι η έκφρασή του— «ανταρτοπόλεμο που αδιάλειπτα εκπηγάει από τις συνεχείς υπερβάσεις των ορίων από το κεφάλαιο και τις αλλαγές στην αγορά».

Ωστόσο, όταν ήρθε η στιγμή ν' αρθρώσει τη θετική πλευρά της εξίσωσης, στις κρατούσες συνθήκες της σχετικής υπανάπτυξης του κεφαλαίου, μακριά ακόμη από τα πραγματικά του όρια και τη δομική κρίση, μπορούσε να επισημάνει μόνο το γεγονός της συνεχόμενης διαδικασίας μιας αντικειμενικής ανάπτυξης, όχι όμως τα χειροπιαστά θεσμικά και στρατηγικά μέσα για τη μετατροπή αυτής της διαδικασίας σ' ένα σταθερό πλεονέκτημα. Κατά την

έκφρασή του, «οι εργάτες πρέπει να κατανοήσουν ότι μ' όλη τη δυστυχία που επιβάλλει σ' αυτούς, το τωρινό σύστημα ταυτόχρονα γεννά τις υλικές συνθήκες και τις κοινωνικές μορφές που είναι αναγκαίες για έναν οικονομικό μετασχηματισμό της κοινωνίας».

Έτσι, ο Μαρξ μπόρεσε να υποδείξει ένα θετικό σύμμαχο στην ωρίμανση των υλικών συνθηκών της κοινωνίας, αλλά δεν μπορούσε να προχωρήσει πέρα απ' αυτό το σημείο. Επέμεινε περισσότερες από μία φορές στην ίδια διάλεξη ότι ο αμυντικός ανταρτοπόλεμος μάχεται τις επιπτώσεις μόνο του συστήματος. Μπορούσε μόνο να προσφέρει τη μεταφορά ενός «μοχλού», για να χρησιμοποιηθεί σε μια θεμελιακή αλλαγή, που με κανέναν τρόπο δεν ταυτίζεται με το πού και πώς αυτός ο μοχλός θα μπορούσε να ενταχθεί στο στρατηγικό κέντρο του υπό άρνηση συστήματος, ώστε να μπορέσει να παραγάγει τον υποστηριζόμενο ριζοσπαστικό μετασχηματισμό.

Θα ήταν θαύμα, αν είχε γίνει διαφορετικά. Επειδή το σοσιαλιστικό κίνημα, μετά τις πρώτες περισσότερες ή λιγότερες αυθόρμητες εκρήξεις και επιθέσεις γεννημένες από την απόγνωση, βρέθηκε στη θέση να θέτει πολύ περιορισμένους στόχους σε σχέση με τις προκλήσεις που έπρεπε ν' αντιμετωπίσει στο πλαίσιο ιδιαίτερων εθνικών συγκρούσεων, εναντίον της καπιταλιστικής σφαιρικής επέκτασης και της δυναμικής ανάπτυξης.

Συνεπώς, η Πρώτη Διεθνής γρήγορα δοκίμασε μεγάλες δυσκολίες, που τελικά οδήγησαν στη διάλυσή της — στον καιρό του Μαρξ.

Καμιά αναδρομική μυθολογία δεν μπορεί να μετατρέψει ακόμη και την Παρισινή Κομμούνα σε μείζονα σοσιαλιστική επίθεση, όχι απλά επειδή ηττήθηκε βάρβαρα, αλλά κυρίως αν ληφθεί υπόψη το γεγονός, υπογραμμισμένο από τον ίδιο τον Μαρξ, ότι δεν ήταν καθόλου σοσιαλιστική επανάσταση.

Φυσικά, οι συζητήσεις που αφορούσαν το Πρόγραμμα της Γκότα και το στρατηγικό προσανατολισμό του γερμανικού εργατικού κινήματος βρισκόνταν σε μεγάλο βαθμό κάτω απ' τη σκιά των ίδιων αμυντικών καθορισμών.

Οι αντικειμενικοί όροι για να διαβλέψουμε ακόμη και την απλή δυνατότητα της ηγεμονικής επίθεσης δεν ήταν πουθενά ορατοί και, εξαιτίας της απουσίας τους, οι ισχυροί περιορισμοί των εφικτών οργανωτικών μορφών και στρατηγικών ωθήθηκαν επίσης στην πρακτική της ανακούφισης. Γι' αυτό ο Μαρξ, αφού καθόρισε τις αναγκαίες συνθήκες μιας πετυχημένης σοσιαλιστικής επανάστασης με βάση τη θετική ανάπτυξη των μέσων παραγωγής, χωρίς δισταγμό δήλωσε αργά το 1881 (μόνο δυο χρόνια πριν πεθάνει):

«Είναι πεποίθησή μου ότι η κρίσιμη συγκυρία για μια νέα διεθνή ένωση εργαζομένων δεν έχει ακόμη φτάσει, και γι' αυτόν το λόγο βλέπω όλα τα συμβούλια των εργατών, ιδιαίτερα τα σοσιαλιστικά συμβούλια, στο βαθμό που δεν σχετίζονται με τις άμεσες δεδομένες συνθήκες στη μια ή την άλλη χώρα, όχι μόνο ως άχρηστα, αλλά και ως ζημιογόνα. Θα φθίνουν πάντοτε σε αναρίθμητες, ανούσιες, γενικευμένες κοινοτοπίες».

Δεν χρειάζεται να το πούμε: η Δεύτερη Διεθνής δεν έφερε καμία βελτίωση απ' αυτή την άποψη. Απεναντίας, μέσω του οικονομισμού της, συνθηκολόγησε άθλια με τους κυρίαρχους κοινωνικο-οικονομικούς προσδιορισμούς της συνολικά αμυντικής θέσης, υποκαθιστώντας, με την πεζή τακτική των βαθμιαίων αλλαγών, τις απαιτήσεις μιας συνολικής στρατηγικής, μεταφράζοντας άμεσα το ίδιο διάστημα το όραμα της αμυντικής συνθηκολο-

γησης της στην αποστεωμένη οργανωτική δομή μιας σοσιαλδημοκρατίας που άθλια παντρεύτηκε τη χειραγώγηση του καπιταλιστικού κοινοβουλίου.

* * *

Σε αρμονία με τα παραπάνω, η μεταπολεμική περίοδος καπιταλιστικής ανάπτυξης χαίρετίστηκε από πολλούς ως η διαρκής λύση των αντιθέσεων του κεφαλαίου, όπως, επίσης, ως η δομική ενσωμάτωση της εργατικής τάξης, και βρήκε τους πιο ενθουσιώδεις συνηγούς της και διαχειριστές σ' αυτό το ψευδο-σοσιαλιστικό κίνημα της σοσιαλ-δημοκρατικής συνθηκολόγησης.

Το γεγονός ότι σήμερα, κάτω από μάλλον διαφορετικές συνθήκες, η επιρροή τέτοιων δυνάμεων μυστικοποίησης της εργατικής τάξης εξακολουθεί να υφίσταται, αποδεικνύει απλώς ότι τα γένια του πτώματος μπορούν να μεγαλώνουν για κάποιο διάστημα, πριν την τελική αποσύνθεση.

Αντίθετα με τη Δεύτερη Διεθνή, που κατά κάποια έννοια είναι ακόμη μαζί μας σήμερα, η διάρκεια της Τρίτης Διεθνούς υπήρξε σχετικά σύντομη. Το επαναστατικό κύμα κατά τα τελικά στάδια του πρώτου παγκόσμιου πολέμου της έδωσε μια μεγάλη αρχική ώθηση, αλλά μόλις 20 μήνες μετά το ιδρυτικό της συνέδριο ο Λένιν αναγκάστηκε να παραδεχτεί ότι «ήταν φανερό ότι το επαναστατικό κίνημα αναπόφευκτα θα μείωνε την ορμή του, όταν τα έθνη θα εξασφάλιζαν ειρήνη».

Πράγμα σημαντικό, η ίδια ομιλία που αναγνώρισε την εκπνοή του επαναστατικού κύματος στη Δύση, επικεντρώθηκε στο ζήτημα των οικονομικών παραχωρήσεων σε καπιταλιστικές χώρες, επιδοκιμαστικά παραθέτοντας τον Κέινς σχετικά με τη σημασία των ρωσικών πρώτων υλών για την ανασυγκρότηση και σταθεροποίηση της σφαιρικής οικονομίας του κεφαλαίου, και συνειδητά υιοθετώντας τη σαν στρατηγική για το ορατό μέλλον.

Από τον καιρό που η ηγεσία του Γερμανικού Μάρτη επιχείρησε τη βολονταριστική επίθεσή της, τα ζάρια των αντικειμενικών όρων φορτίστηκαν έντονα εναντίον μιας τέτοιας επιθετικής στρατηγικής, θέτοντας μια τραγική σφραγίδα στη μοίρα του επαναστατικού σοσιαλιστικού κινήματος για μια μακρά περίοδο στο μέλλον.

* * *

Ο κόσμος του κεφαλαίου αντιμετώπισε επίσης και τη θύελλα της μεγάλης οικονομικής κρίσης του 1929-1933 με σχετική ευκολία, χωρίς να πρέπει ν' αντιμετωπίσει μια μείζονα ηγεμονική αντιπαράθεση από σοσιαλιστικές δυνάμεις, παρά τη μαζική δυστυχία που επέβαλε αυτή η κρίση.

Παρόλο που αυτή η κρίση ήταν μεγάλη, απείχε πολύ από το να είναι δομική κρίση, αφήνοντας ανοιχτό έναν ευρύ αριθμό επιλογών για τη συνεχιζόμενη επιβίωση του κεφαλαίου, την ανάρρωση και την ισχυρότερη από ποτέ ανασυγκρότηση σε μια στερεότερη και ευρύτερη οικονομική βάση.

Αναδρομικές πολιτικές αποτιμήσεις τείνουν να κατηγορούν προσωπικότητες και οργανωτικές δυνάμεις γι' αυτή την ανάρρωση, ιδιαίτερα σε σχέση με την επιτυχία του φασι-

σμού. Εν τούτοις, όποιο κι αν είναι το σχετικό βάρος τέτοιων πολιτικών παραγόντων, δεν θα έπρεπε κανείς να ξεχάσει ότι πρέπει να αξιολογηθούν στο πλαίσιο μιας ουσιαστικά αμυντικής ιστορικής φάσης.

Δεν έχει νόημα να ξαναγράφουμε την ιστορία με τη βοήθεια εξωπραγματικών όρων, είτε αυτό αφορά την άνοδο του φασισμού είτε οτιδήποτε άλλο. Γιατί εκείνο που έχει πράγματι σημασία είναι ότι, την εποχή της κρίσης του 1929-1933, το κεφάλαιο είχε τη δυνατότητα επιλογής του φασισμού και παρόμοιων λύσεων, που σήμερα πλέον δεν τις έχει, και αυτό αντικειμενικά δημιουργεί ένα διαφορετικό κόσμο, στο βαθμό που μας ενδιαφέρουν οι δυνατότητες αμυντικών και επιθετικών ενεργειών.

Με δεδομένο τον τρόπο που έχουν συσταθεί ως οργανικά στοιχεία ενός σύνθετου θεσμικού πλαισίου, τα όργανα της πάλης για το σοσιαλισμό θα μπορούσαν να κερδίσουν μεμονωμένες μάχες, αλλά όχι τον πόλεμο εναντίον του κεφαλαίου καθαυτού.

Για το δεύτερο, θα ήταν αναγκαία μια θεμελιώδης επανοικοδόμηση των οργάνων σοσιαλιστικής πάλης, ώστε να συμπληρώνουν και να ισχυροποιούν το ένα την αποτελεσματικότητα του άλλου, αντί να την αδυνατίζουν μέσω της διαίρεσης εργασίας που τους επιβάλλεται από την κυκλική θεσμικότητα του κεφαλαίου μέσα στην οποία εμφανίστηκαν.

* * *

Τα δύο θεμέλια της δράσης της εργατικής τάξης στη Δύση —κόμματα και συνδικάτα— είναι αξεχώριστα συνδεδεμένα μ' ένα τρίτο μέλος του όλου θεσμικού πλαισίου: το κοινοβούλιο, με το οποίο κλείνει ο κύκλος πολιτικής κοινωνίας/κράτους, μετατρεπόμενος σ' αυτό τον παραλύοντα μαγικό κύκλο, από τον οποίο δεν φαίνεται να υπάρχει διαφυγή.

Το να αντιμετωπίζει κανείς τα συνδικάτα, μαζί με κάποιες άλλες λιγότερο σημαντικές επιμέρους οργανώσεις, σαν κάπως να ανήκουν μόνο στην πολιτική κοινωνία (όπως ξέρετε μερικοί στην αριστερά επιχειρούν κάτι τέτοιο), εξαιτίας του οποίου υποτίθεται ότι μπορούν να χρησιμοποιηθούν εναντίον του κράτους για ένα βαθύ σοσιαλιστικό μετασχηματισμό, είναι σκέψη απλώς ρομαντική και βουλευσιαρχική.

Επειδή, ο θεσμικός κύκλος του κεφαλαίου στην πραγματικότητα σχηματίζεται από τις αμοβαίες ολοκληρώσεις της κοινωνίας πολιτών και του πολιτικού κράτους, που διεισδύουν βαθιά και υποστηρίζουν δυναμικά το ένα το άλλο. Επομένως, θα χρειαζόταν κάτι πολύ περισσότερο από το να καταφέρει κανείς αποφασιστικό πλήγμα σε ένα από τα τρία θεμέλια —στο κοινοβούλιο, για παράδειγμα— ώστε να επιτευχθεί η αναγκαία αλλαγή.

Η προβληματική πλευρά του κυρίαρχου θεσμικού πλαισίου είναι φραστικά αιχμαλωτισμένη από εκφράσεις όπως «συνδικαλιστική συνείδηση», για την οποία πολλά έχετε ακούσει σήμερα, «κομματική γραφειοκρατία», «κοινοβουλευτικός κρετινισμός», για να χρησιμοποιήσω έναν όρο για κάθε κατηγορία.

Το κοινοβούλιο ιδιαίτερα έχει γίνει ο στόχος μιας κατά πολύ δικαιολογημένης επίκρισης και ως σήμερα δεν υπάρχει ικανοποιητική σοσιαλιστική θεωρία σχετικά με το τι να κάνουμε μ' αυτό, πέρα απ' την κατάκτηση της εξουσίας, ένα γεγονός που σε μεγάλο βαθμό μιλάει από μόνο του.

Ενώ οι κλασικοί του Μαρξισμού αγωνίστηκαν εναντίον της αδιαφορίας για την πολιτική και την αντίστοιχη σεχταριστική συνηγορία υπέρ του μποϊκοτάζ του κοινοβουλίου, δεν

διέβλεψαν ένα ενδιαμέσο στάδιο, που στην πραγματικότητα θα μπορούσε να είναι μια πολύ μακρά ιστορική φάση. Ένα στάδιο που με μια ουσιαστική έννοια διατηρεί τουλάχιστον μερικά σημαντικά χαρακτηριστικά του κληρονομημένου κοινοβουλευτικού συστήματος, ενώ η μακρόχρονη διαδικασία ριζικού μετασχηματισμού πραγματώνεται στην απαιτούμενη συνολική κλίμακα.

Ο Μαρξ, για παράδειγμα, ανέδειξε αυτή τη δυνατότητα συμπερασματικά, ως επιμέρους πλευρά στο πλαίσιο της επαναστατικής αλλαγής, η οποία κατά κανόνα συνδέεται με τη χρήση βίας.

Να πώς καταπιάνεται με το πρόβλημα σε μια σημαντική αλλά λίγο γνωστή ομιλία:

«Ο εργάτης πρέπει κάποτε να κερδίσει την πολιτική ηγεμονία, για να οργανώσει την εργασία σε νέες κατευθύνσεις. Θα πρέπει να νικήσει την παλιά πολιτική που υποστηρίζει παλαιούς θεσμούς. Αλλά με κανέναν τρόπο δεν έχουμε υποστηρίξει ότι ο σκοπός αυτός θα επιτευχθεί με ταυτόσημα μέσα. Ξέρουμε τις παραχωρήσεις που πρέπει να κάνουμε για τους θεσμούς, τα έθιμα και τις παραδόσεις των διάφορων χωρών και δεν πρέπει ν' αρνηθούμε ότι υπάρχουν χώρες όπως η Αμερική, η Αγγλία, και θα πρόσθετα η Ολλανδία, αν ήξερα τους θεσμούς σας καλύτερα, όπου οι εργαζόμενοι μπορούν να πετύχουν το σκοπό τους με ειρηνικά μέσα. Αν αυτό είναι αλήθεια, πρέπει επίσης ν' αναγνωρίσουμε ότι στις περισσότερες χώρες της ηπείρου η βία θα πρέπει να είναι ο μοχλός των επαναστάσεων. Είναι η βία στην οποία θα πρέπει κάποια μέρα να καταφύγουμε, για να εγκαθιδρύσουμε ένα βασίλειο της εργασίας».

Είναι συζητήσιμο αν το ζήτημα που διακυβεύεται είναι απλώς ζήτημα «παραχωρήσεων» που πρέπει να γίνουν για κάποιους κληρονομούμενους εξαναγκασμούς. Η σημασία του κοινοβουλίου είναι πάρα πολύ μεγάλη, για ν' ασχοληθεί κανείς μ' αυτό εν παρόδω και σε συνάρτηση με έθιμα και παραδόσεις. Είναι κατανοητό ότι στην αντίληψη του Μαρξ για την πολιτική ως ριζική άρνηση, το κοινοβούλιο συνήθως εμφανίζεται με τη σχεδόν γκροτέσκα αρνητικότητά του, που συνοψίζεται στο γνωμικό: «'να εξαπατάς τους άλλους, και εξαπατώντας τους, να εξαπατάς τον εαυτό σου: αυτή είναι η κοινοβουλευτική σοφία σύντομα και καθαρά». *Tant mieux* (τόσο το καλύτερο)».

Λοιπόν, πραγματικά, τόσο το καλύτερο, ή τόσο το χειρότερο; Αφού το κοινοβούλιο επηρεάζει βαθιά όλους τους θεσμούς του σοσιαλιστικού αγώνα που συμβαίνει να είναι στενά συνδεδεμένοι μ' αυτό, ασφαλώς είναι τόσο το χειρότερο, κι αν προσθέσουμε σ' αυτό την άποψη που διατυπώθηκε από τον Μαρξ ως μία σοβαρή ιστορική δυνατότητα και όχι ως κενή χειρονομία μιας πλευράς της κομματικής προπαγάνδας, ότι η επαναστατική αλλαγή μπορεί να χρησιμοποιήσει ειρηνικά μέσα —αν και δεν λέει ότι αυτό θα συμβεί, παραδέχεται μόνο ότι αποτελεί μια απομακρυσμένη δυνατότητα— σ' αυτή την περίπτωση η επιταγή του ριζικού επαναπροσανατολισμού της κοινοβουλευτικής εμπειρίας για την πραγματοποίηση των σοσιαλιστικών σκοπών γίνεται πολύ πιο πειστική.

* * *

Η εμπειρία των κοινωνιών του «υπαρκτού σοσιαλισμού» δείχνει καθαρά ότι είναι αδύνατο να καταστρέψει κανείς τη μία μόνο από τις τρεις βάσεις του κληρονομημένου θεσμικού πλαισίου, αφού με τον έναν ή τον άλλο τρόπο οι εναπομένουσες δύο πάνε μαζί με την πρώτη.

Αυτό είναι εμφανές, όταν σκεφτόμαστε την καθαρά κατ' όνομα μόνο ύπαρξη των συνδικάτων σ' αυτές τις κοινωνίες. Τα συνδικάτα αποκλήθηκαν «ιμάντες μεταβίβασης» από τον Στάλιν — φυσικά για τη δική του σταλινική πολιτική.

Και φυσικά, όπως φανερώνει η εμπειρία της Πολωνίας και η επανεμφάνιση των οδυνηρά ανεξάρτητων συνδικάτων από την ειρκτή με τη μορφή της Αλληλεγγύης, η εξισορρόπηση πάνω στη μια απομένουσα βάση γίνεται μακροπρόθεσμα εντελώς ανέφικτη. Αυτό είναι που πράγματι προσπάθησε να κάνει το σταλινικό σύστημα και ξέρουμε με ποιο είδος επιτυχίας.

* * *

Λιγότερο φανερό είναι αυτό που συμβαίνει στο ίδιο το κόμμα, ως επακόλουθο από την κατάκτηση της εξουσίας.

Ενώ μπορεί να διατηρήσει μερικά οργανωτικά χαρακτηριστικά του κόμματος πρωτοπορίας του Λένιν, όπως αυτό συγκροτήθηκε κάτω από τις συνθήκες παρανομίας, μυστικότητας και του αγώνα για απλή επιβίωση εναντίον της τσαρικής κρατικής αστυνομίας, μετατρεπόμενο σε αδιαφιλονίκητο κυρίαρχο του νέου κράτους παύει να είναι Λενινιστικό κόμμα και γίνεται στην πραγματικότητα ένα κόμμα-κράτος, που επιβάλλει και ταυτόχρονα υφίσταται όλες τις επιπτώσεις που αυτή η αλλαγή φέρνει αναγκαστικά μαζί της.

Νομίζω ότι το ζήτημα στην πραγματικότητα δεν είναι τόσο με ποιο τρόπο μεταφέρεται η συνείδηση στην εργατική τάξη «απ' έξω» — κατά μία έννοια αυτό είναι φανερό: τι ήταν ο Μαρξ, ο Ένγκελς και πολλοί άλλοι, αν όχι αστοί διανοούμενοι όσον αφορά στην ταξική τους προέλευση; Το σημαντικό είναι αυτό που συμβαίνει μετά την κατάκτηση της εξουσίας: δεν υπάρχει πλέον «απ' έξω». Το «απ' έξω» έχει γίνει «από πάνω», και αυτό συνιστά όλη τη διαφορά.

Αυτό είναι που χαρακτήρισε την κατάσταση του μετεπαναστατικού κυβερνώντος κόμματος, από πάνω, καταπιέζοντας τον πληθυσμό, συνθλίβοντας ακόμη και τις αμυντικές οργανώσεις της εργατικής τάξης που υπήρχαν από πριν. Έτσι, η μεταβίβαση της εξουσίας από ένα σύνολο ανθρώπων σ' ένα άλλο —ένα αστεία κοινότοπο συμβάν στο κοινοβουλευτικό σύστημα— ή έστω μια μερική μετατόπιση της πολιτικής κάτω από αλλαγμένες συνθήκες, γίνεται εξαιρετικά δύσκολη, αν όχι αδύνατη.

* * *

Όποιες και να ήταν οι καλές προθέσεις της απο-Σταλινοποίησης και του εκδημοκρατισμού που αναγγέληκαν στο παρελθόν, αναγκαστικά κάποιος θα στρώνει το δρόμο για την κόλαση του Δάντη μ' αυτά, εφόσον το κράτος σαν τέτοιο, περιλαμβάνοντας το κόμμα-κράτος, δεν μπορεί να κάνει τίποτε μόνο του — με εξαίρεση την περίπτωση που αληθινά θα εκδημοκρατιστεί. Το μόνο που μπορεί να κάνει είναι να διαβεβαιώνει και να περιφρουρεί τα συμφέροντα της καθιερωμένης τάξης πραγμάτων, «να παράσχει την πολιτική εγγύηση γι' αυτά», κατά την έκφραση του Μαρξ, και να διατηρήσει τη συνέχεια της κοινωνίας στη δεδομένη βάση με τις κυρίαρχες σχέσεις εξουσίας.

Να ζητάει κανείς απ' το κράτος-κόμμα του κόμματος-κράτους ν' αλλάξει θεμελιακά

τον εαυτό του είναι το ίδιο πράγμα σαν να ζητάει από το κράτος να ανατρέψει τον εαυτό του. Ένας παραλογισμός. Και αυτό, εφόσον η φύση του όλου θεσμικού συστήματος καθορίζει επίσης το χαρακτήρα των συστατικών μερών του, και αντίστροφα, οι ιδιαίτεροι «μικρόκοσμοι» ενός συστήματος εκφράζουν τα ουσιαστικά χαρακτηριστικά του «μακρόκοσμου» στον οποίο ανήκουν.

Μ' αυτή την έννοια, καμιά αλλαγή δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί εκτός από την καθάρα εφήμερη, σε κάθε ιδιαίτερο συστατικό, εκτός αν μπορέσει να αντικατοπτριστεί πλήρως μέσα από όλους τους διαύλους του ολικού θεσμικού πλέγματος, εγκαινιάζοντας έτσι τις απαιτούμενες αλλαγές στο όλο σύστημα των αμοιβαίων ολοκληρώσεων και αλληλοκαθορισμών.

Όπως επέμενε ο Μαρξ, δεν ήταν αρκετό να κερδίζει κανείς μάχες στον ανταρτοπόλεμο, αφού τα κέρδη μπορούν τελικά να ουδετεροποιηθούν ή ακόμη και να μηδενιστούν από την αφομοιωτική και ενοποιητική δύναμη του κυβερνώντος συστήματος. Το ίδιο ίσχυε και για το κέρδισμα μεμονωμένων μαχών, όταν το ζήτημα είχε σε τελευταία ανάλυση κριθεί με βάση τις συνθήκες κατάκτησης της νίκης στον ίδιο τον πόλεμο.

Γι' αυτό η ιστορική επικαιρότητα της σοσιαλιστικής επίθεσης είναι τεράστιας σημασίας, γιατί κάτω από τις νέες συνθήκες της δομικής κρίσης του κεφαλαίου γίνεται δυνατό να κερδίσουμε πολύ περισσότερα από μερικές μεγάλες (αλλά, τελικά, απομονωμένες, «περικυκλωμένες») μάχες, όπως η Ρωσική, Κινέζικη και η Κουβανική επανάσταση. Ταυτόχρονα, δεν υπάρχει ζήτημα ελαχιστοποίησης του οδυνηρού χαρακτήρα της διαδικασίας, η οποία απαιτεί ευρύτερες στρατηγικές προσαρμογές και αντίστοιχα ριζικές θεσμικές-οργανωτικές αλλαγές σ' όλες τις περιοχές και σ' όλο το φάσμα του σοσιαλιστικού κινήματος.

* * *

Για να συνοψίσω, θέλω ν' αναφερθώ σύντομα σε μερικά από τα ζητήματα που αφορούν τις άμεσες προοπτικές μιας οργανωτικής αλλαγής.

Όταν ένας σύντροφος μίλησε για 33 πρωτοπόρα κόμματα και ομάδες που θέτουν υποψηφιότητα για το ρόλο του κόμματος της πρωτοπορίας, μου θύμισε μια ιταλική έκφραση που χαρακτηρίζει υποτιμητικά τέτοιους σχηματισμούς σαν «quattro gatti», τέσσερις γάτους. Τριάντα τρεις φορές τέσσερις γάτοι κάνουν ακριβώς 132 γάτους. Το πρόβλημα, όπως το βλέπω εγώ, δεν είναι πώς να αποκατασταθεί η ενότητα μεταξύ των υπαρχουσών ομάδων και των μικρών σχηματισμών, αλλά το πραγματικά ποιοτικό πρόβλημα είναι πώς να δημιουργηθεί η σχέση ανάμεσα σ' αυτές τις ομάδες που εποφθαλμιούν την ιδιότητα ενός πρωτοπόρου κόμματος και στις εκμεταλλεζόμενες μάζες του πληθυσμού.

Για μια μακρά ιστορική περίοδο τα σοσιαλ-δημοκρατικά κόμματα ισχυρίζονταν ότι είναι οι σημαιοφόροι των λαϊκών μαζών. Εν τούτοις ποτέ δεν πήγαν πέρα από τα όρια των κοινοβουλευτικών χειρισμών. Κατέληξαν στερώνοντας την εργατική τάξη από τα πολιτικά της δικαιώματα και συνεπώς —ειρωνικά— κάνοντας τον εαυτό τους πολιτικά περιττό.

Απ' αυτή την άποψη, θα έπρεπε να θυμηθούμε ότι η σοσιαλδημοκρατία είναι η ίδια νεκρή. Βεβαίως, η σοσιαλδημοκρατία έχει ακόμη μεγάλα κόμματα σε κάθε καπιταλιστική προηγμένη κοινωνία. Αλλά, αν θυμηθούμε το πρόσφατο παρελθόν, τελευταία σ' όλη την

Ευρώπη τα σοσιαλ-δημοκρατικά κόμματα έχουν υποστεί μαζικές ήττες — στην Αγγλία τέσσερις φορές διαδοχικά, παγκόσμιος ρεκόρ, ή τουλάχιστον βρετανικό ρεκόρ.

Το ίδιο συνέβη στη Γαλλία, Ιταλία, Γερμανία και στις Σκανδιναβικές χώρες. Αυτό δείχνει τη σοβαρότητα της κρίσης στο εργατικό κίνημα. Δεν μπορούμε να τη μειώσουμε επειδή για πολλές δεκαετίες το εργατικό κίνημα βρήκε την εκλογική του έκφραση ψηφίζοντας αυτά τα κόμματα.

Τα τελευταία υποσχέθηκαν επί πολλές δεκαετίες σοσιαλισμό στο μέλλον. Το μέλλον αναβαλλόταν διαρκώς όλο και περισσότερο. Τελικά έχει εγκαταλειφθεί.

Αν σκεφθείτε το μετασχηματισμό αυτών των σοσιαλ-δημοκρατικών κομμάτων, σχεδόν όλα έχουν εγκαταλείψει την αξίωση για εγκαθίδρυση του σοσιαλισμού. Στην καλύτερη περίπτωση διατηρούν μόνο το όνομα και είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον το ότι αυτή η σειρά ηττών στην Ευρώπη όλων των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων από τη Βρετανία, Γαλλία, Ιταλία, Σκανδιναβία και Γερμανία συνέπεσαν με τα εγκαίνια της Euro Disneyland, που είναι η πιο κατάλληλη μορφή για το σοσιαλισμό του Mickey Mouse που εκπροσωπούν αυτά τα κόμματα.

* * *

Αλλά αυτό δεν λύνει το πρόβλημα, επειδή το πρόβλημα, επειδή το εργατικό κίνημα το ίδιο δεν μπορεί να εξασφαλίσει τα αποτελέσματα στα οποία πρέπει να προσβλέπει χωρίς να γίνει *μαζικό κίνημα*.

Αυτό είναι επίσης το κρίσιμο ζήτημα για τις πρωτοπόρες ομάδες. Ακόμη κι αν οι 33 ομάδες κατόρθωναν με κάποιο θαύμα να έχουν μια συνάντηση, με την οποία θα μπορούσαν να έρθουν σ' έναν κοινό παρονομαστή και να εκδώσουν ένα θαυμάσιο γενικό μανιφέστο, στο οποίο να συμφωνούν για όλα, αυτό δεν θ' άλλαζε στο ελάχιστο την κατάσταση, γιατί το ζήτημα θα παρέμενε πώς ν' ανοίξει ο δρόμος προς τα εκατομμύρια των εργατών, που χρειάζονται ένα σοσιαλιστικό κίνημα για τον απαιτούμενο δομικό μετασχηματισμό. Χωρίς να είναι μαζικό κίνημα, η σοσιαλιστική αριστερά δεν έχει πιθανότητες επιτυχίας. Αν θέλουμε να σκεφτούμε σοβαρά για το μέλλον, το ζήτημα-κλειδί θα είναι πώς θα συγκροτηθεί ένα ριζοσπαστικό σοσιαλιστικό κίνημα που να εκπληρώνει αυτούς τους όρους.

Δύο απ' τους όρους που θέλω να υπογραμμίσω είναι απόλυτα ζωτικοί: ο ένας είναι ότι αυτό το κίνημα, ως μαζικό κίνημα, πρέπει να είναι *εξω-κοινοβουλευτικό* από τη φύση του.

Ο τρόπος που το κοινοβούλιο υπάρχει και ο τρόπος που έχει μετατραπεί σε κάποιο είδος γκροτέσκ παράστασης, δείχνει ότι το κοινοβούλιο δεν παίρνει καθόλου αποφάσεις. Οι λειτουργίες του κοινοβουλίου είναι σαν δύο πόρτες, μέσα από τις οποίες περνά η σειρά των προβάτων, η μία μη πηγαίνοντας σε καμία κατεύθυνση, η άλλη πηγαίνοντας στην κατεύθυνση του ναι, στην οποία ακόμη και τέτοια γελοία ζητήματα, όπως οι άδειες για σκύλους, επιβάλλονται από τα κόμματα με τη μορφή του επείγοντος. Αυτό συνοψίζει πολύ καλά τον τρόπο που υπάρχει σήμερα το κοινοβούλιο.

Αυτό δεν σημαίνει ότι το κοινοβούλιο δεν πρέπει να υπολογίζεται μ' έναν πολύ σοβαρό τρόπο στις σκέψεις μας για το μέλλον. Το κοινοβούλιο είναι ζωτικά σημαντικό — αλλά σε συνδυασμό με εξω-κοινοβουλευτικά κινήματα, όπως, για παράδειγμα, ο αγώνας εναντίον

του κεφαλαικού φόρου, που ήταν απόλυτα επιτυχής και που ήταν ολοκληρωτικά εξω-κοινοβουλευτικός στο χαρακτήρα του.

Ο λόγος γι' αυτό είναι εντελώς προφανής, αφού το κεφάλαιο δεν είναι κοινοβουλευτική δύναμη. Το κεφάλαιο είναι εξ ορισμού μια εξω-κοινοβουλευτική δύναμη και το εργατικό κίνημα που προσπαθεί να παλέψει εναντίον μιας εξω-κοινοβουλευτικής δύναμης μέσω των κοινοβουλευτικών παραχωρήσεων που το σύστημα επιτρέπει σ' αυτό, είναι σαν να πολεμάει όχι με το ένα χέρι δεμένο στην πλάτη, αλλά και με τα δύο. Αυτό σημαίνει να χτυπάς το κεφάλι σου σε ασφάλινα δόρατα.

Η δεύτερη εξίσου σημαντική σκέψη είναι ο διεθνισμός. Ο καθένας εδώ είναι πεισμένος ότι ο διεθνισμός είναι απόλυτα αναγκαίος. Υπάρχουν αντίθετες γνώμες για το αν θα πρέπει να είναι η τέταρτη ή η πέμπτη ή απλώς μια διεθνής, αλλά κανείς δεν θα ήθελε ν' αρνηθεί ότι πρέπει να είναι διεθνής.

Το εργατικό κίνημα από την εμφάνισή του τον καιρό του Μαρξ ήταν ήδη και φιλοδοξούσε να είναι ένα διεθνές κίνημα. Πάλι, είναι σημαντικό να θυμόμαστε σ' αυτό το πλαίσιο ότι το κεφάλαιο είναι διεθνές. Δεν μπορείτε να πολεμήσετε μια δύναμη που μπορεί να αναδιανέμει τις θέσεις της, να αναδιανέμει ακόμη και τα κεφάλαια, να τα στείλει με ταχύτητα φωτός απ' τη μια χώρα σε μια άλλη, αν δεν υπάρχει μια συντονισμένη εργατική επίθεση εναντίον της.

Αυτός είναι ο λόγος που ο διεθνισμός του εργατικού κινήματος είναι απόλυτη αναγκαιότητα.

Έτσι, οι προοπτικές του μέλλοντος που αφορούν αυτά τα δυο αξιωματικά στοιχεία του, την ύπαρξη εξωκοινοβουλευτικών σε συνδυασμό με τη ριζοσπαστικοποίηση κοινοβουλευτικών δυνάμεων, οδηγούν στη δημιουργία ενός μετασχηματισμού, με τον οποίο αποφάσεις που υποτίθεται ότι είναι δημοκρατικές δεν θα παράγονται από πολύ μικρές κοινοβουλευτικές επιτροπές.

Συνηθίζεται να λέγεται ότι ο Χάρολντ Ουίλσον είχε το υπουργικό συμβούλιο της κουζίνας του. Αυτό είναι πολύ γνωστό και τα μέλη του έχουν ονομαστεί. Η Μάργκαρετ Θάτσερ είχε το δικό της υπουργικό συμβούλιο κουζίνας, μικρές κοινοβουλευτικές επιτροπές πέντε το πολύ ατόμων. Ο Νιλ Κίνον, που έμπαινε στη γραμμή για τη δουλειά αλλά δεν μπορούσε εντελώς να την κάνει, είχε το δικό του «υπουργικό συμβούλιο» του «κοκτέιλ γαρίδας», ελπίζοντας να δελεάσει τους ευγενείς της πόλης για την επιδιωκόμενη συνεργασία.

Αυτή είναι η πραγματικότητα της σημερινής κατάστασης, όπου ακόμη και τα υπουργικά συμβούλια δεν παίρνουν αποφάσεις, για να μη μιλήσουμε για το κοινοβούλιο. Επομένως, η εξω-κοινοβουλευτική δράση είναι αναγκαίος δρόμος για τη ριζοσπαστικοποίηση του κοινοβουλευτικού πολιτικού όπλου του εργατικού κινήματος.

Ο διεθνισμός είναι επίσης αναγκαίος για εμφανείς λόγους. Αλλά σ' αυτή τη δεύτερη περίπτωση πρέπει να σκεφτούμε σοβαρά γιατί όλες οι προσπάθειες του εργατικού κινήματος να δημιουργήσει ένα διεθνές οργανωτικό σχήμα έχουν στην πράξη αποτύχει: η πρώτη, δεύτερη, τρίτη, τέταρτη, πέμπτη και μισή, δεν έχει σημασία πόσες θα αναφέρετε, όλες έχουν αποτύχει.

Αυτό είναι ένα σοβαρό θέμα για συζήτηση, γιατί, αν θέλετε ν' αλλάξετε την κατάσταση, θα πρέπει να το αντιμετωπίσετε σαν πρόβλημα. Γιατί η εργατική τάξη δεν έχει κατορθώσει ως τώρα με επιτυχία ν' αρθρώσει τον εαυτό της ως διεθνές κίνημα.

* * *

Τα προβλήματα και τα καθήκοντα μπορούν να συνοψιστούν: χρειαζόμαστε μια καλή στρατηγική και μια αντίστοιχη θεωρία, και πολλά πρέπει να γίνουν απ' αυτή την άποψη, μια κριτική επανεξέταση όχι μόνο του παρελθόντος, αλλά και της σύγχρονης πραγματικότητας.

Δεύτερο και εξίσου φανερό: *οργάνωση*. Οργάνωση και με την έννοια του πυρήνα των οργανωτικών μορφών (και μερικοί θα ήθελαν να συνεχίσουν να το αποκαλούν κόμμα της πρωτοπορίας, δεν έχει σημασία πώς το ονομάζετε), και του πυρήνα γύρω απ' τον οποίο η μαζική οργάνωση πρέπει να συναρθρωθεί.

Τρίτο, *πολιτική μόρφωση*. Θυμηθείτε ότι το εργατικό κίνημα συγκροτήθηκε στην εμφάνισή του ως μείζον εγχείρημα πολιτικής μόρφωσης. Σε κάθε χωριστή χώρα: Γερμανία, Ιταλία, Γαλλία, Αγγλία (οι Χαρτιστές) κ.ο.κ., αυτό συνέβη. Ακόμη και το Εργατικό Κίνημα κατά τη συγκρότησή του έθεσε το καθήκον της πολιτικής μόρφωσης πολύ σοβαρά.

Τι συνέβη μ' αυτόν το στόχο; Απέτυχε ολοκληρωτικά και χωρίς την επανασύστασή του το σοσιαλιστικό κίνημα δεν μπορεί ίσως να λειτουργήσει.

Είναι αλήθεια, όπως υπογράμμισαν πολλοί σύντροφοι αυτό το πρωί, ότι η εργατική τάξη δεν μπορεί να έχει τη δική της ανεξάρτητη κουλτούρα. Η κουλτούρα κυριαρχείται από την κυρίαρχη τάξη. Όπως είπε ο Μαρξ, η κυρίαρχη ιδεολογία είναι η ιδεολογία της κυρίαρχης τάξης.

Αλλά θα μπορούσε να υπάρξει εναλλακτικό σύστημα, αν τα πολιτικά κινήματα τη συγκροτήσουν, αν την αναλάβουν ως μείζον, αν όχι ως το κεντρικό μέρος του καθήκοντός τους, να επιδιώξουν αυτή την πολιτική μόρφωση. Αυτό είναι το τρίτο πράγμα που θέλω να υπογραμμίσω.

Και τέταρτο, όταν μιλάμε για την ανάπτυξη της ταξικής συνείδησης, την ανάπτυξη κοινωνικής συνείδησης, που ο Μαρξ την όριζε ως ανάπτυξη κομμουνιστικής *μαζικής συνείδησης*, δεν είναι απλώς ζήτημα θεωρίας ή να απενθυνθεί κανείς, ακόμη και με την καλύτερη θεωρία και την καλύτερη στρατηγική, σε ομάδες ανθρώπων. Είναι επίσης και ένα ζήτημα δράσης. Η δράση είναι ο καλύτερος δάσκαλος και ο καλύτερος διαμορφωτής συνείδησης και σκέφτομαι ότι, αν έπρεπε να θέσω τα ζητήματα σε τάξη προτεραιότητας, αυτό το τέταρτο δεν είναι το τελευταίο, αλλά ταξινομείται μαζί με τ' άλλα ως ίσο σε σημασία. Η *μαζική δράση* μέσω της οποίας οτιδήποτε αντιμετωπίζεται, για να γίνει αντικείμενο σκέψης, επιχειρείται επίσης σαν κάτι που πρέπει να συμπληρωθεί, να εναρμονιστεί, ν' αποτελέσει πρακτικό μέρος της διαδικασίας του κοινωνικού μετασχηματισμού.

Αυτός είναι ο τρόπος που βλέπω τα προβλήματα για το κοντινό μέλλον.

Μετάφραση: Δ. Γρηγορόπουλος